

Türkiye ve Mersin’de Tarımsal Arazi Kullanımı ve Bitkisel Üretim*

Agricultural Land Use and Vegetation Production in Turkey and Mersin

İbrahim BOZ*

Öz: Türkiye’de son yıllarda tarım sektörü ve kırsal kalkınma sıkça tartışılmaya başlanmıştır. Bunun en önemli sebebi ise tarım ve gıda ürünlerinin fiyatlarında görülen ani ve yüksek artışlardır. Tarım ve gıda ürün arzında görülen daralmanın sebeplerinden birisi tarımsal arazinin hem Türkiye’de hem de Mersin’de giderek küçülmesi olabilir. Bu çalışmada öncelikle Türkiye ve ardından Mersin’de tarımsal arazi büyüklüklerinin nasıl değiştiği ele alınmaktadır. Daha sonra açık tarım alanlarındaki bitkisel üretimin türleri ve miktarlarındaki değişimler irdelenmektedir. Çalışmada ayrıca tarımsal arazideki azalmayı kısmen telefi eden örtü altı üretim alanlarındaki gelişmeler ele alınmıştır. Çalışmanın son kısımlarında Türkiye ve Mersin’deki örtü altı sebze ve meyve üretim miktarlarındaki gelişmeler irdelenmiştir.

Anahtar Kelimeler: Bitkisel üretim, kırsal kalkınma, Mersin, örtü altı, tarım, tarım arazisi, Türkiye.

* Bu çalışmada kullanılan verilerin temininde değerli yardımlarını esirgemeyen TÜİK ve Mersin Tarım ve Orman İl Müdürlüğü uzmanlarına içten teşekkürlerimi ifade etmek isterim.

* Dr. Öğr. Üyesi, Toros Üniversitesi, İktisadi İdari ve Sosyal Bilimler Fakültesi, ibrahim.boz@toros.edu.tr

Abstract: *Success of agricultural industry and rural development in Turkey have been started to be discussed very often recently. The main reason of such debate is to notice sudden and high price increases in agricultural products and food prices. One of the reasons of supply decreases in agricultural products and food might be that magnitudes of agricultural lands in Turkey and Mersin have been decreased in size. In the study, how magnitudes of agricultural lands in Turkey and Mersin have been changed are analyzed. Then types and amounts of vegetation production in agricultural lands are analyzed. Afterwards the improvements on undercover production facilities which compensate partially the decrease in agricultural lands in Turkey are discussed. In the last part of the study, the developments in vegetable and fruit production in the undercover production fields are analyzed.*

Keywords: *Agriculture, agricultural land, Mersin, rural development, Turkey, undercover agriculture fields, vegetation production.*

1. GİRİŞ

Türkiye’de son yıllarda tarım sektörünün vardığı nokta giderek daha yoğun bir şekilde tartışılmaya başlanmıştır. Bir zamanlar (1960 ve 1970’lerde) dünyada gıda üretiminde kendine yeterli olan 7 ülkeden biri olduğu iddia edilen Türkiye, içinde bulunduğumuz 2019 yılında patates ve soğanı yurt dışından ithal etmek zorunda kalmıştır. Bunun temel sebebi hiç şüphesiz piyasa perakende satış fiyatlarındaki ani ve yüksek fiyat artışları olmuştur. Hükümet artan tüketici şikayetleri karşısında çareyi özellikle toptan gıda tüccarını kontrol edebilmek amacıyla ithalatta görmüştür. Bunun sonucunda artan arz karşısında, perakende satış fiyatlarında belli bir düşme görülmekle beraber, küçük üreticinin emeğinin karşılığını alamama ve para kazanamama yolundaki şikayetlerinde önemli bir iyileşme görülmemektedir.

Diğer taraftan 2019 yılının başından itibaren hükümetin gıda fiyatlarındaki artışı dizginlemek için bir başka çare olarak kurduğu gıda tanzim satış mağaza veya pazarları beklendiği şekilde yok olmuştur. Bu mağaza ve pazarlarda gıda fiyatlarını piyasa fiyatının altında (31 Mart 2019 yerel seçimler öncesi) satmaya çalışan kamu kuruluşları, belediyeler ve özel sektör mağazalarının zarar ederek bu satışları yaptıkları ortaya

çıkıştır. Gerçekte Türkiye’nin 1970’li yıllardan beri özellikle büyük şehirlerde uygulamaya çalıştığı gıda tanzim satış mağazaları deneyimi ülkemizde gayet iyi bilinmektedir. Söz konusu tanzim satış mağazaları piyasa koşullarına teslim olarak ya piyasadan çekilmiştir ya da özelleştirilmiştir.

Bu çalışmanın temel amacı Türkiye’de kırsal kalkınma konusunda gözlenen en önemli sorunlardan biri olduğu düşünülen arazi kullanımının zaman içinde nasıl değiştiğini irdelemektir. Bu amaçla çalışmada Türkiye ve Mersin’deki tarımsal arazi varlığındaki değişimler ve bu alanlarda üretilen bitkisel üretim miktarlarındaki gelişmeler irdelenecektir. Dolayısıyla çalışmanın kapsamına sadece tarımsal arazi ve örtü altı üretim alanlarının büyüklüklerinin irdelenmesi ile bu alanlarda elde edilen ürünlerin miktarlarının analiz edilmesi girmektedir. Ancak bu alanlarda elde edilen bitkisel üretimin yarattığı katma değer, döviz ve istihdam gibi ekonomik etkilerin irdelenmesi çalışmanın kapsamına girmemektedir.

2. TÜRKİYE’DE TARIMSAL ARAZİ KULLANIMI: 1988-2018

Aşağıda bulunan Tablo 1’den görüldüğü gibi hemen hemen bütün kategorilerde Türkiye’de tarım ve orman arazi varlığında artış görülmektedir, hatta alt kategorilerde azalma görülmektedir. En sorunsuz alan orman alanları olduğu için analize buradan başlamak tabloyu anlamayı kolaylaştıracaktır. Tablonun kapsadığı 1988-2018 yıllarında son 30 yıllık sürede orman alanlarında azalma değil artış görülmektedir. 1988’de Türkiye’nin orman varlığı 20 199 bin hektardan, 2018’de 22 343 bin hektara ulaşmıştır. İlimli artışlarla Türkiye yüzölçümünün yüzde 28.5’una ulaştığı görülmektedir. Önemli bir başarıdır. Çünkü dünyada bazı ülkelerin orman varlıklarını korumada büyük güçlüklerle karşılaşabildikleri medyadan görülebilmektedir.

Çayır ve mera varlıklarımıza baktığımızda durum pek de olumlu sayılmaz. Mutlak varlık büyüklüğüne baktığımızda tablonun başlangıç yıllarında çayır ve mera arazisininin 14 177 bin hektar seviyelerinden

başlayıp, önce 12 378 bin hektara azaldığı, son yıllarda ise 14 617 bin hektar seviyesine çıktığı görülmektedir. Çayır ve mera arazi büyüklüğü incelendiğinde, arazi varlığının 2001 yılından itibaren 2018 yılı dahil olmak üzere 14 617 bin hektar olarak hiç değişmediği görülmektedir. Acaba bu mümkün müdür? Mevcut siyasi rejimin yönetimi altında çayır ve mera arazilerimizin miktarı nasıl oluyor da hiç değişmiyor? 2002-2018 yıllarında Türkiye’de arazi kullanımında önemli gelişmelerin yaşandığı söylenebilir. Bunlar elbette söz konusu miktarı çoğunlukla azaltıcı etki yapmaktadır.

Bu etkilerden birincisi hiç şüphesiz artan kentleşmeyle birlikte şehirlerin çevresindeki orman vasfında olmayan (B2 diye bilinen) arazilerin kullanımında, çayır ve meraların yerleşime açılması nedeniyle, önemli değişiklikler olmuştur. Yapılan yasal düzenlemeyle (6292 sayılı kanun) işgal altındaki bu araziler işgalcilere satılmıştır. Benzer şekilde turizm yatırım ve maden çıkarma ruhsatı verilen işletmelerin kullandığı araziler de önemli ölçüde orman, çayır ve mera arazilerini kullanmışlardır. Özellikle Doğu Karadeniz bölgesindeki yaylarda görülen yapılaşma ve bu bölgedeki 8 ilin yaylalarını birbirine bağlayan 2600 km yol inşaatının Türkiye’nin çayır ve mera arazilerini artırmayacağı açıktır. Son olarak bu konuda ileri sürülecek bir diğer argüman ise Türkiye’nin büyük ve küçük baş hayvan yetiştiriciliğinde karşılaştığı temel açmaz ise, hayvanların yayıldığı ve beslendiği çayır ve meraların yok edilmesi sonucu, ithal yem ile besicilik yapılmasının maliyetleri artırması ve buna bağlı olarak fiyatların artması sonucu, arzın ve talebin azalmasından başka bir şey değildir. Bir başka ifadeyle Türkiye’nin büyük ve küçükbaş hayvansal üretiminde karşı karşıya kaldığı krizin en önemli sebebi yöneticilerimizin çayır ve meraları başka amaçlarla kullanmaya karar vermiş olmaları değil midir?

Tarımsal arazinin küçülmesine neden olan bir diğer gelişme ise artan kentleşmeyle birlikte genişleyen yerleşim alanlarının bu şehirlerdeki tarımsal arazinin zamanla küçülmesine neden olmasıdır. Bir başka ifadeyle artan kentleşme tarım arazilerinin işgal edilmesine neden olmaktadır. Bu konuda yapılan bir başka çalışmaya göre 1995 ile 2012 arasında tarımsal araziler 3 milyon hektar (yüzde 11) küçülmüştür. Bu

küçülmenin (1.9 milyon hektar) yaklaşık üçte ikisi (yüzde 63.8) 16 büyükşehir belediye şehirlerinde gerçekleşmiştir. Geri kalan 1.1 milyon hektar küçülme ise diğer 65 şehre aittir (Yaşar, 2014: 8). 2004 yılında çıkarılan büyükşehir yasasına göre şehir merkezlerinin etrafında bulunan tarım arazilerinin yönetimi büyükşehir belediyelerine ait olduğu için bu arazilerin kullanım tercihleri gayrimenkul ve inşaat sektörlerinin ihtiyacı yönünde kullanılmıştır (Yaşar, 2014: 1). Dolayısıyla 2002 yılından beri tek başına kanun çıkarma gücüyle hareket eden mevcut iktidar partisi merkezi yönetiminin bir siyasi tercihi olarak, tarımsal arazinin kullanımını yerel yönetimlere bırakarak, arazi rantı yaratma ve yönetme imkanı sağlamış olmaktadır. Bu durumda 2004 yılından beri büyükşehir belediyelerinin tasarrufunda bulunan tarım arazilerinin bilinçli bir şekilde azaltıldığını söylemek mümkündür.

Tam da bu aşamada son yıllarda Türkiye’de ulusal televizyon kanallarında yayınlanan tarım arazilerinin korunmasına yönelik kamu spotu hatıralarda canlanmaktadır. 2014-2016 yıllarında yayınlanan bu kısa süreli filmlerde ülkemizde her türlü amaca uygun yapı yapmak için yeterince arazinin mevcut olduğu vurgulanarak, tarım arazilerinden fişkırın binaları yapmadan önce tarım bakanlığından (Gıda, Tarım ve Hayvancılık Bakanlığı) görüş alınmasının yararlı olacağı izleyicilere hatırlatılmaktadır. 2004 yılında çıkarılan büyükşehir kanununun verdiği yetkiyle aradan geçen 10 yıl içerisinde tarım arazilerinin tüketilmesinden pişmanlık duyulmuş olmalı ki vatandaşın destek bekleniyor. Timsah gözyaşı denebilecek bu kamu spotu, aslında kamu yönetimindeki trajikomik tutarsızlığı sergilemekten öteye gitmiyor. Çünkü burada danışması gereken taraf belediyenin verdiği yetkiyle arazisine inşaat yapan vatandaş değil, söz konusu tarım arazilerini inşaata açmadan önce ilgili büyükşehir belediyelerinin bu kararlarının öncesinde tarım bakanlığından görüş sorması veya izin almasıdır. Diğer taraftan her türlü kanun çıkarma ve izin yetkisini elinde bulduran kamu yöneticilerinin, elinde hiçbir yetki bulunmayan vatandaşın anlayış ve yardım bekler görüntüsüne ilişkin bu kamu spotuyla, tavşana kaç tazıya tut denmiş olmuyor mu?

Tablo 1: Türkiye’de Tarımsal Arazi Kullanımı, Çayır, Mera, Orman Dahil, 1988-2018, Bin Hektar.

1 hektar =100x100 metre=10 000 m2	1988	1990	1992	1994	1996	1998
Tarım alanı toplamı (1+2+3)	41 940	42 033	39 953	40 049	39 364	39 344
1.Toplam işlenen tarım alanı (1.1+1.2+1.3)	24 786	24 827	24 563	24 605	24 457	24 362
1.1.Ekilen	18 995	18 868	18 811	18 641	18 469	18 561
1.2.Nadasa bırakılan	5 179	5 324	5 089	5 255	5 094	4 902
1.3.Sebze bahçeleri	612	635	663	709	894	899
2.Toplam uzun ömürlü bitkiler (meyve, içecek, baharat, bağ ve zeytin ağaçları)	2 977	3 029	3012	3 066	2 529	2 604
2.1.Diğer meyve, içecek ve baharat bitkileri	1531	1583	1565	1618	1401	1463
2.2.Bağ alanı	590	580	576	567	560	541
2.3.Zeytin ağaçlarının kapladığı alan	856	866	871	881	568	600
3.Çayır ve mera arazisi	14 177	14 177	12 378	12 378	12 378	12 378
4.Orman alanı	20 199	20 199	20 199	20 199	20 199	20 199
Tarım ve orman alanlarının toplamı (1+2+3+4)	62 139	62 232	60 152	60 248	59 199	60 047
	2000	2002	2004	2006	2008	2010
Tarım alanı toplamı (1+2+3)	38 757	41 196	41 210	40 493	39 122	39 011
1.Toplam işlenen tarım alanı (1.1+1.2+1.3)	23 768	23 905	23 813	22 981	21 555	21 384
1.1.Ekilen	18 038	17 935	17 962	17 440	16 460	16 333
1.2.Nadasa bırakılan	4 826	5 040	4 956	4 691	4 259	4 249
1.3.Sebze bahçeleri	904	930	895	850	836	802
2.Toplam uzun ömürlü bitkiler (meyve, içecek, baharat, bağ ve zeytin ağaçları)	2 611	2 674	2 780	2 895	2 950	3 011
2.1.Diğer meyve, içecek ve baharat bitkileri	1476	1524	1616	1670	1693	1749
2.2.Bağ alanı	535	530	520	514	483	478
2.3.Zeytin ağaçlarının kapladığı alan	600	620	644	712	774	784
3.Çayır ve mera arazisi	12 378	14 617	14 617	14 617	14 617	14 617
4.Orman alanı	20 763	20 763	20 763	21 189	21 189	21 537
Tarım ve orman alanlarının toplamı (1+2+3+4)	59 460	61 899	62 399	61 685	60 311	60 548
	2012	2014	2015	2016	2017	2018
Tarım alanı toplamı (1+2+3)	38 399	38 558	38 551	38 328	37 964	37 817
1.Toplam işlenen tarım alanı (1.1+1.2+1.3+1.4)	20 581	20 699	20 650	20 382	19 998	19 738
1.1.Ekilen	15 463	15 782	15 723	15 575	15 498	15 436
1.2.Nadasa bırakılan	4 286	4 108	4 114	3 998	3 697	3 513

1.3.Sebze bahçeleri	827	804	808	804	798	784
1.4.Süs bitkileri	5	5	5	5	5	5
2.Toplam uzun ömürlü bitkiler (meyve, içecek, baharat, bağ ve zeytin ağaçları)	3 201	3 243	3 284	3 329	3 348	3 462
2.1.Diğer meyve, içecek ve baharat bitkileri	1925	1950	1985	2048	2085	2181
2.2.Bağ alanı	462	467	462	435	417	417
2.3.Zeytin ağaçlarının kapladığı alan	814	826	837	846	846	864
3.Çayır ve mera arazisi	14 617	14 617	14 617	14 617	14 617	14 617
4.Orman alanı	21 678	21 678	22 343	22 343	22 343	22 343
Tarım ve orman alanlarının toplamı (1+2+3+4)	60 077	60 236	60 894	60 671	60 307	60 160
Mukayese için Türkiye’nin toplam yüzölçümü 783 562km ² = 78 356 bin hektar.						
Kaynak: TÜİK, Tarım ve Orman Alanları, 1998-2018 (Asıl kaynak: Tarım ve Orman Bakanlığı)						

Tablo 1’in analiz edilmesinden görülecektir ki tablonun kapsadığı 30 yıl içinde sebze bahçeleri alanı hafif bir artışla 800 bin hektar seviyelerinde istikrar kazanmış gibi gözükmektedir. Türkiye’nin artan nüfusu ve ihracat üretimi bir yandan daha fazla araziye gerektirirken, diğer taraftan örtü altı ve sulama tekniklerindeki gelişmeler birim alanda elde edilen hasılatı artıracak (verimlilik artışı) için yeni arazi ihtiyacını sınırlayacaktır. Sonuçta sebze bahçeleri alanında önemli bir değişim görülmemektedir. Diğer taraftan süs bitkileri için kullanılan alanın toplam arazi kullanımında hiçbir önemli etkisi yoktur. Nadasa bırakılan alanlarda görülen istikrarlı azalma ise kısmen gelişen tarım teknolojisiyle açıklanabilir. Ancak ekilen tarım alanlarındaki azalmayı açıklamak için başka argümanlara ihtiyaç vardır. Türkiye’nin tarımda kanayan yarası olan tahıl ve diğer bitkisel ürünler için kullandığı ekili alanları son 30 yılda yaklaşık 18 995 bin hektardan 15 436 bin hektara inmiştir. Tablo 1 incelendiğinde azalmanın eğiminin oldukça istikrarlı olduğu ve belli bir yapısal değişimi ifade ettiği söylenebilir. 2019 yılının başlarında Türkiye’nin artan patates ve soğan fiyatları karşısında çareyi Mısır ve Suriye’den ithalat yapmakla bulmaya çalışması, bizzat bu veriyle ilgilidir. Yani Türkiye herhangi bir nedenle (yanlış tarım politikaları nedeniyle elbette) yeterince üretmediği bir tarımsal ürünü ithal etmek zorunda kalabiliyor. 1988’den 2018’e tahıllar ve diğer bitkisel ürünlerin alanının yüzde 19’luk azalması Türkiye adına önemli bir gerilemedir hiç şüphesiz.

Tablo 1'de son olarak toplam uzun ömürlü bitkilerin alanına bakıldığında, ki bu alanlar diğer meyveler, içecek ve baharat bitkileri alanı, bağ alanları, zeytin ağaçlarının kapladığı alanlardan oluşmaktadır, hafif bir artış eğiliminde olduğunu görmek mümkündür. 1988 yılında 2 977 bin hektar olan uzun ömürlü bitkiler alanı 2018'de yüzde 16 artış ile 3 462 bin hektara çıkmıştır. Alt bileşenlerine bakıldığında bu artışın büyük ölçüde meyve ağaçlarının kapladığı alandaki artıştan kaynaklandığını söylemek mümkündür. Çünkü bağ alanlarında net bir azalma varken, zeytin ağaçlarının kapladığı alanda fazla bir değişim olmamıştır. Bağ alanlarındaki azalmanın sebebinin ise çok net bir biçimde son yıllarda şarap üretimine yönelik hükümet politikaları olduğu bilinmektedir. Çok kaliteli ve özenli şarap üreticileri dahi artan vergileme ve yasaklanan şarap satış reklamları nedeniyle sektörü terk etmektedirler. Bu konuda aşağıdaki haber durumu açıklamaya yetmektedir.

Sözcü Gazetesi, 8 Eylül 2019:

“Dünya yaş üzüm üretiminde üçüncü sırada olan Türkiye’de şarap ihracatı 17 yılda yüzde 51 azalmıştır. Türkiye’nin şarap ihracatında 54. sırada olduğu belirtilen yazıda, 37 milyar dolarlık küresel pazarda, Türkiye’nin sadece 10 milyon dolarlık ihracatı bulunmaktadır. Üzüm üretiminde dünya üçüncüsü olan Türkiye’nin şarap ihracatı 2002 yılında 8.3 milyon litreden 2018’de 4 milyon litreye azalmıştır. İhracat gelirimiz ise 2002’de 6.1 milyon dolar iken, 2018’de 10.1 milyon dolar olarak gerçekleşmiştir. Dünya’da 11 milyar dolarla Fransa birinci, 7 milyar dolarla İtalya ikinci, 3.5 milyar dolarla İspanya üçüncü durumdadır. Komşumuz Gürcistan 2015 yılında 95 milyon dolarlık şarap ihracatı yaparken, 2018 yılında ihracatını yüzde 100 artırarak 197 milyon dolara çıkarmıştır.” Bu güncel haber Türkiye’nin tarım ve kırsal kalkınma politikasını özetlemektedir.

Son olarak tabloda uzun ömürlü bitkilerin diğer bileşenlerine bakıldığında, ilginç bir şekilde zeytin ağaçlarının kapladığı alanlarda kayda değer bir değişim olmadığı görülmektedir. Son yıllarda zeytinlikleri imara açma çalışmalarına rağmen ilgili zeytin kanununun bu korumada etkili olduğunu söylemek mümkündür.

Türkiye’deki tarım arazi büyüklüklerini 1949-2015 yılları arasındaki 66 yıllık bir süreyle inceleyen bir diğer çalışmaya göre 1949, 1960, 1970 ve 1980 yılları sayımlarına göre tarım arazileri büyüklükleri artarken, 1990-2015 döneminde (1990, 2000, 2010 ve 2015 yıllarında) ise tarım arazilerinde mutlak azalış gerçekleşmiştir (Bayar, 2018: 189).

Türkiye’deki tarımsal arazinin nicelik ve nitelik değişimleri konusunda kamusal bir komisyonun ortak eseri olarak genel bir bakış açısını yansıtması açısından (Sözkonusu raporun sorumluluğu yazarlarına aittir.) Tarım Özel İhtisas Komisyonunun “Tarım Arazilerinin Sürdürülebilir Kullanımı Çalışma Grubu Raporu”nun da gözden geçirilmesi yararlı olabilir. Bu çalışmada diğer çalışmalarda olduğu gibi 1928 yılından itibaren 1950 ve 1980 yılında tarım arazilerinin artış kaydederek 28 milyon hektara çıktığı, 1990’lı yıllardan itibaren daralmaya başladığı ifade edilmektedir. Sözkonusu rapora göre Türkiye’de tarım arazilerindeki daralmanın 6 nedeni bulunmaktadır. Bunlar i) tarım arazilerinin tarım dışı amaçlarla kullanıma tahsis edilmesi, ii) sektörden tasfiye olan küçük ölçekli işletme arazilerinin bir kısmının tarım dışı kalması, iii) yanlış tarımsal faaliyetler ile yanlış arazi kullanımı sonucu toprak bozulmaları, iv) kurumlararası koordinasyon eksikliği ve yetki karmaşası, v) mevzuattaki çelişki ve yetersizlikler, vi) kırsal alandan göç edilmesi olarak sıralanmaktadır (Özel İhtisas Raporu, 2014: xiv-8).

Tablo 1’de 1988-2018 yılları arasında Türkiye’de dar manadaki tarım arazisindeki (1. işlenen tarım alanı + 2. uzun ömürlü bitkiler) net değişmeye bakıldığında, 1988 yılındaki 27 763 bin hektar (24 786 + 2977) olan tarım arazileri, 2018’de 23 200 bin hektara (19 738 + 3 462) azalmıştır. Yani dar manada tarım arazileri (çayır ve meralar hariç) 4 563 bin hektar azalmıştır. Bu miktar 45 630 km² anlamına gelmektedir.

3. MERSİN’DE TARIMSAL ARAZİ KULLANIMI: 1995-2018

Aşağıda bulunan Tablo 2’de ise Mersin’de bulunan tarım arazi kullanımı 1995-2018 yıllarını kapsayacak şekilde 24 yıllık bir dönem içinde verilmektedir. Mersin’de tarımsal arazi varlığının ne ölçüde korunduğuna ilişkin genel eğilim, yukarıda ele alınan Türkiye’deki genel durumdan pek farklı değildir. Genel eğilimi göstermesi açısından işlenen tarımsal alan ile uzun ömürlü bitkiler toplamını gösteren birinci satırda yer alan

(I+II) veriler incelendiğinde 1995-2018 arasında 397 220 hektardan başlayıp, 339 740 hektara indiği görülmektedir. Bu değişim 24 yıllık süre içerisinde yüzde 14.5'lik bir azalma anlamına gelmektedir. Azalmanın özellikle 2014 sonrası gerçekleştiği görülmektedir.

İşlenen tarım alanlarının toplamına bakıldığında Mersin'de 1995 yılında 334 682 hektar iken 2018'de bu rakamın 200 233 hektara indiği görülmektedir. Yani dönem sonu itibariyle işlenen tarım alanları Mersin'de yüzde 40 azalmış olmaktadır. Mersin'in çok değerli bir varlığı olan toprağını kaybetme tehlikesiyle karşı karşıya olduğunu söylemek mümkündür.

İşlenen tarım alanlarının bileşenlerine bakıldığında süs bitkilerinde, işlenen tarım alanlarındaki toplamı etkileyecek kadar önemli bir büyüklükte olmadığı görülmektedir. Sebze alanına bakıldığında bunun Mersin için çok önemli bir yerel kalkınma varlığı olduğu düşüncesiyle, en azından burada arazi kaybı olmaması beklenebilir. 1995 yılında 31 817 hektar olan sebze alanının Mersin'de, 2018 yılına gelindiğinde 32 849 hektara çıktığı görülmektedir. Denebilir ki aradan geçen 24 yıl içinde Mersin sebze alanlarını koruyabilmiştir. Nadasa bırakılan alanlara bakıldığında Mersin'de 1995 yılında sahip olduğu 23 439 hektarlık arazinin, 2018 yılında 22 533 hektara azaldığı görülmektedir. Sonuçta işlenen tarım alanlarındaki azalmanın asıl kaynağının ekilen tarım alanlarındaki azalmadan kaynaklandığı ortaya çıkmaktadır. Oysa ki bu veride yapılan bir yanlışlık nedeniyle tarım arazisi 58 103 hektar artırılmamış olsaydı, ekilen tarım alanlarındaki kayıp çok daha büyük olacaktı. Bu durum aşağıdaki paragrafta açıklanmaktadır.

Mersin'de 2011 yılında gözlenen tarım arazisinde artışın çok özel bir nedeni TÜİK tarım istatistikleri şubesi ve Mersin tarım ve orman il müdürlüğü yetkililerinden öğrenilmiştir. Tablo 2'de ekilen tarım alanı satırına bakıldığında 1995 yılından itibaren genelde inişli bir eğim gösterdiği gözlenmektedir. Örneğin 1995 yılında ekilen tarım alanı Mersin'de 279 426 hektar iken, 2010 yılında bu rakam 200 723 hektara kadar azalmaktadır. Ara yıllarda artışlar görülmekle beraber azalış miktarları baskın çıkmakta ve ekilen tarım alanı Mersin'de azalmaktadır. Ancak 2011 yılına gelindiğinde 238 996 hektara çıkarak yaklaşık yüzde 20 civarında bir artış göstermiştir. TÜİK uzmanları bunun sebebini Gülnar'da ilçedeki tarım verilerinden kaynaklandığını tespit etmişlerdir. Buna göre Gülnar'da ekilen tarım alanı 2010'dan 2011'e giderken 4 kat (19 219 hektardan 77 322 hektara=58 103) artış göstermiştir. Bu durum

Mersin Tarım Orman İl Müdürlüğü tarafından da doğrulanmıştır. Ancak bu verilerin derlenmesi ve yayınlanması Tarım Bakanlığı merkez teşkilatı (Ankara) tarafından gerçekleştirilmektedir. Çalışma sırasında TÜİK ve Mersin Tarım Orman İl Müdürlüğü uzmanlarının bu konuya vakıf oldukları görülmüştür. Ancak söz konusu verinin düzeltilip düzeltilmeyeceğini zaman gösterecektir.

Tablo 2’de uzun ömürlü bitkilerin alanının Mersin’de 1995-2018 arasında nasıl değiştiği incelendiğinde, burada önemli bir artış görüldüğü gözlenmektedir. 1995 yılında uzun ömürlü bitkiler alanının 62 538 hektardan, 2018’de 139 507 hektara çıktığı görülmektedir. Kabaca iki katını aşan bir seviyeye ulaştığı görülmektedir. Bir başka deyişle mevcut kapasitede yüzde yüzü aşan bir artış görülmüştür. Bu kategorinin alt bileşenlerine bakıldığında meyve, içecek, baharat bitkileri alanlarında 1995-2018 arasında net bir artış görülmektedir. Bu durum Mersin’in Türkiye’nin meyve deposu (üretim üssü) olduğu argümanını doğrulamaktadır. Bu anlamda Mersin’in kaynağını ve kimliğini koruduğu görülmektedir. Bağ alanlarına bakıldığında Türkiye’deki eğilimin aksine, Mersin’de yatay bir seyir izlediği, bağ alanlarının 1995 yılında 18 602 hektardan, 2018’de 21 059 hektara çıktığı, hafif bir artışla bağ alanlarını koruduğu gözlenmektedir. Zeytin ağaçları alanına bakıldığında 1995’de 4908 hektardan 2018’e gelindiğinde 40 054 hektara yaklaşık 8 kat artış olduğu görülmektedir. Tablo 2’de ele alınacak son tarım arazisi ise yem bitkileri alanıdır. Buna göre 1995 yılında 1122 hektar olan yem bitkileri alanı, 2011 yılından itibaren önemli artışlar kaydetmesine rağmen, 2018’e gelindiğinde 9174 hektara ulaştığı görülmektedir.

Hektar=100mx100m = 10 000m ²	1995	1996	1997	1998	1999	2000	2001	2002
Toplam işlenen tarım alanı ve uzun ömürlü bitkiler (I+II)	397 220	391 129	398500	394 081	401 500	406 709	410 177	398 862
I. İşlenen tarım alanı	334 682	326 839	333 861	326 282	333 841	337 131	340 330	326 279
1.1.Ekilen tarım alanı	279 426	275 233	257 804	245 119	254 943	251 037	255 570	242 920
1.2.Nadas	23 439	21 736	42 447	47 933	43 428	49 647	48 303	47 633
1.3.Sebze	31 817	29 870	33 610	33 230	35 470	36 447	36 457	35 726
1.4.Süs bitkileri	-	-	-	-	-	-	-	-
II. Uzun ömürlü bitkiler	62 538	64 290	64 639	67 799	67 659	69 578	69 847	72 583
2.1.Meyve, içecek, baharat bitkileri alanı	39 028	40 069	41 764	42 571	42 783	43 768	43 837	45 434

2.2.Bağ alanı	18 602	18 853	18 640	18 748	18 410	19 239	19 344	19 987
2.3.Zeytin ağaçları alanı	4 908	5 368	4 415	6 480	6 466	6 571	6 666	7 162
III.Yem bitkileri	1 122	1 163	146	110	165	189	192	140
	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010
Toplam işlenen tarım alanı ve uzun ömürlü bitkiler (I+II)	388 596	400 189	385 533	404 336	393 798	385 044	387 527	379 659
I.İşlenen tarım alanı	313 197	322 863	305 784	307 504	286 954	269 475	270 652	262 971
1.1.Ekilen tarım alanı	240 933	246 792	238 148	246 176	222 382	206 074	209 487	200 723
1.2.Nadas	36 067	39 377	33 324	25 491	28 542	26 661	24 428	27 854
1.3.Sebze	36 197	36 694	34 312	35 837	36 030	36 740	36 737	34 394
1.4.Süs bitkileri	-	-	-	-	-	-	-	-
II.Uzun ömürlü bitkiler	75 399	77 326	79 749	96 832	106 844	115 569	116 875	116 688
2.1.Meyve, içecek, baharat bitkileri alanı	46 054	46 925	49 115	51 157	54 486	55 800	56 178	57 377
2.2.Bağ alanı	22 057	21 815	20 838	22 358	22 208	23 043	23 470	22 452
2.3.Zeytin ağaçları alanı	7 288	8 586	9 796	23 296	30 150	36 726	37 227	36 859
III.Yem bitkileri	212	2 024	3 017	24 629	20 905	16 376	12 851	12 167
	2011	2012	2013	2014	2015	2016	2017	2018
Toplam işlenen tarım alanı ve uzun ömürlü bitkiler (I+II)	413 414	401345	396 156	384 864	379 406	382 307	369 638	339 740
I.İşlenen tarım alanı	296 173	281 234	275 191	260 533	251 676	253 276	237 994	200 233
1.1.Ekilen tarım alanı	238 996	224796	220 199	208 248	196 313	195 194	178 495	144 765
1.2.Nadas	26 095	25 364	24 270	21 467	24 822	26 469	25 629	22 533
1.3.Sebze	31 048	31 036	30 671	30 766	30 494	31 561	33 817	32 849
1.4.Süs bitkileri	34	38	51	51	47	53	53	86
II.Uzun ömürlü bitkiler	117 241	120 111	120 965	124 331	127 730	129 031	131 645	139 507
2.1.Meyve, içecek, baharat bitkileri alanı	58 435	62 219	60 525	63 895	66 689	68 807	71 825	78 394
2.2.Bağ alanı	22 026	20 373	22 387	22 660	23 060	22 148	21 347	21 059
2.3.Zeytin ağaçları alanı	36 780	37 519	38 053	37 776	37 980	38 075	38 474	40 054
III.Yem bitkileri	28 674	33 920	25 169	25 392	25 063	24 909	27 146	9 174
Kaynak: www.tuik.gov.tr, istatistik göstergeler, bölgesel istatistikler, değişkenler, tarım, alan kullanımı, erişim 18 Haziran 2019								

Sonuç olarak Mersin 1995-2018 arasında ekilen tarım arazisinde önemli kayıplar verirken, bunu telafi edecek şekilde meyve ve zeytin alanlarında kayda değer artışlar görülmektedir. Ancak işlenen tarım alanı ve uzun

ömürlü bitkiler (I+II) birlikte ele alındığında tarımsal arazinin 397 220 hektardan 339 740 hektara azaldığı görülmektedir. Yem bitkilerinde 2018’deki 9174 hektarlık iyileştirme, tarım arazi kaybını sadece 48 306 hektara indirebilmektedir. Ancak burada dikkate alınması gereken husus 2011 yılında Gülnar’da fazladan girilen 58 103 hektarlık ekilen tarım alanının hesaplamaya dahil edilmemiş olmasıdır. Bir başka ifadeyle Mersin’de 1995-2018 arasında kabaca 48 306 – 106 409 hektar arası arazi kaybindan bahsetmek mümkündür.

4. TÜRKİYE VE MERSİN’DE ÖRTÜ ALTI ÜRETİM ALANLARI: 1995-2018

Aşağıda yer alan Tablo 3’de Türkiye ve Mersin’de kurulan örtü altı tarımsal üretim alanlarının boyutları 1995-2018 yıllarını kapsayacak şekilde verilmektedir. Tabloya göre Türkiye’de 1995 yılında toplamda 363 042 dekarın yüzde 54’ü alçak tünel, yüzde 30’u plastik sera, yüzde 9.5’i cam sera ve geri kalan 5.9’u ise yüksek tünelden oluşmaktadır. Zaman içerisinde sözkonusu 363 bin dekar seranın 2018’e gelindiğinde Türkiye ölçeğinde 772 bin dekara çıktığı görülmektedir. Yani mevcut kapasite 2 katından fazla artarak (2.12 kat) 409 042 dekar artışla, 772 bin dekara çıkmıştır. Dolayısıyla tarımsal arazilerdeki kayıpların bir kısmı buradan telafi edilmiş olmaktadır. Bu süre zarfında görülen bir diğer değişiklik ise alçak tünelin yerini, plastik sera olarak payının yüzde 47’ye çıkmasıdır. Alçak tünelin payı 2018 itibariyle yüzde 27’ye indiği, yüksek tünelin yüzde 14’e çıktığı ve cam seranın ise yüzde 10’luk payını koruduğu görülmektedir.

1988-2018 yılları arasında Türkiye genelinde dar manada azalan tarım arazi miktarının 45 630 km² olduğu daha önce ifade edilmişti. 1995-2018 yılları arasında örtü altı üretim alanlarının Türkiye genelinde 772 091 dekarlık (772km²) bir kapasite yarattığı ise yukarıda ifade edilmişti. Bu durumda kaybedilen 45 630km² tarım arazine karşılık, sadece 772 km² bir kapasite yaratılmış olmaktadır. Yaratılan, kaybedilenin yüzde 1.7’si kadardır.

Tablo 3’ün Mersin açısından irdelenmesi durumunda, Mersin’in bir sera üretim merkezi olma yolunda ilerlediğini söylemek mümkündür. 1995 yılında Türkiye’deki örtü altı tarım alanları içinde Mersin’in payı yaklaşık yüzde 16 (15.87) iken, 2018 yılına gelindiğinde artarak yüzde 25.45’e ulaştığı görülmektedir. Bir başka ifadeyle Türkiye’deki örtü altı üretim alanlarının dörtte biri Mersin’de bulunmaktadır. Aradan geçen 23

yıl içerisinde Mersin çiftçisinin sera üretim tesislerine 10 puanlık (yüzde cinsinden) ilave yatırım yaptıkları görülmektedir. Mersin açısından örtü altı tarım alanı içinde 2018 itibariyle yüzde 46'sı plastik, yüzde 28.7'si yüksek tünel, yüzde 21'i alçak tünel, geri kalan yüzde 3.8'in ise cam seralara ait olduğu görülmektedir.

Çalışmanın bundan önceki bölümünde Mersin'de (Tablo 2) 1995-2018 yılları arasında 48 306 – 106 409 hektar arası (483 – 1064 km²) tarım arazisi kaybindan bahsedilmişti. Oysa burada yine aynı dönemde 1995-2018 arasında Tablo 3'e göre örtü altı üretim alanlarının yaklaşık 139 bin dekar (196 555 - 57 637=138 918) artış gösterdiği görülmektedir. Bir başka ifadeyle Mersin kaybettiği tarım arazilerine karşın yaklaşık 139 km² örtü altı üretim alanı kazanmıştır. Bu durumda Mersin'in arazi kaybı 1995-2018 arasında en iyimser yaklaşımla 344 km² (483-139) olmaktadır. Tekrarlamak pahasına bu hesaplamada Gülnar'da fazladan girilen 58 103 hektarlık arazi dahil edilmemiştir.

Tablo 3: Türkiye ve Mersin'de Niteliklerine Göre Örtü Altı Tarım Alanları, Dekar (1 dekar =1000m²= 1 dönüm)

	1995			2000			2005			2010		
	Türkiye	Mersin	%	Türkiye	Mersin	%	Türkiye	Mersin	%	Türkiye	Mersin	%
Toplam	363 042	57 637	15.87	422 139	94 751	22.44	467 540	111 158	23.77	563 805	122 713	21.76
Cam sera	34 420	2 302	6.68	56 558	4 468	7.89	65 427	5 200	7.94	80 772	6 416	7.94
Plastik sera	108 677	21 236	19.54	148 242	46 776	31.55	171 043	55 053	32.18	230 543	69 614	30.19
Yüksek tünel	21 421	13 018	60.77	44 885	24 377	54.30	66 916	32 127	48.01	81 521	30 016	36.81
Alçak tünel	198 524	21 081	10.61	172 445	19 130	11.09	164 154	18 778	11.43	170 969	16 667	9.74
	2015			2016			2017			2018		
	Türkiye	Mersin	%	Türkiye	Mersin	%	Türkiye	Mersin	%	Türkiye	Mersin	%
Toplam	660 265	162 509	24.61	691 724	167 170	24.16	752 168	190 047	25.26	772 091	196 555	25.45
Cam sera	79 977	5 970	7.46	80 137	6 300	7.86	85 749	13 763	16.05	78 110	7 559	9.67
Plastik sera	306 074	73 184	23.91	328 745	79 421	24.15	355 121	87 816	24.72	368 527	91 077	24.71
Yüksek tünel	112 674	57 288	50.84	112 974	56 484	49.99	119 899	58 403	48.71	114 232	56 402	49.37
Alçak tünel	161 541	26 067	16.13	169 867	24 965	14.69	191 399	30 066	15.70	211 222	41 517	19.65

Kaynak: www.tuik.gov.tr/bölgesel_istatistikler/ değişkenler/tarım/Erişim, 10 Eylül 2019.

5. TÜRKİYE VE MERSİN’DE BİTKİSEL ÜRETİM

Türkiye ve Mersin’deki tarımsal arazinin boyutlarının ve kullanımlarının irdelenmesinden sonra tarımsal üretimin değerlendirilmesi için aşağıdaki Tablo 4, 5 ve 6 kullanılacaktır. Bitkisel üretimin 1996’dan günümüze kadar irdelenmesi için tek bir tablo veya veri seti bulunmamaktadır. Konuyla ilgili tek kaynak durumunda bulunan TÜİK zaman içinde değişkenlerin ve tabloların sunumunda değişiklik yaptığı için farklı tablolarla açıklanması bir zorunluluk haline gelmektedir. Özellikle Avrupa Birliği uyum çalışmaları nedeniyle değişken, tanım ve sınıflandırmalarda yapılan güncellemeler, aşağıdaki tabloların oluşmasına neden olmuştur.

Tablo 4’e göre 1996 yılı itibariyle Türkiye ve Mersin’deki bitkisel üretim ton cinsinden verilmektedir. Buna göre Türkiye’deki 89 milyon ton bitkisel üretimin içinde Mersin’in payı yüzde 2.85 olarak gerçekleşmiştir. Bitkisel tarım ürünleri 3 ana kategori (tarla ürünleri, sebzeler ve meyveler) altında gösterilmektedir. 89 milyon ton üretimin sırasıyla en büyük kısmı tarla ürünlerine (55 milyon ton), daha sonra 20 milyon tonla sebzelere ve en küçük payı ise 13 milyon ton ile meyvelere aittir.

Tablo 4: 1996 Yılı Bitkisel Üretim, Ton = 1000kg.			
	Türkiye	Mersin	Mersin’in % payı
Bitkisel üretim genel toplam	89 164 192	2 542 517	2.85
1.Tarla ürünleri toplam üretim	55 872 322	655 195	1.17
1.1.tahıllar	29 231 100	558 234	1.90
1.2.baklagiller	1 832 221	21 423	1.16
1.3.endüstriyel bitkiler	15 603 369	16 115	0.10
1.4.yağlı tohumlar	2 165 632	41 053	1.89
1.5.yumru bitkiler	7 040 000	18 370	0.25
2.Sebzeler toplam üretim	20 216 295	945 756	4.67
2.1.yağrağı yenen sebzeler	1 506 080	69 175	4.59
2.2.baklagil sebzeler	607 750	30 004	4.93
2.3.meyvesi yenen sebzeler	17 321 000	831 161	4.79
2.4.soğansını, yumru ve kök sebzeler	696 450	10 514	1.50
2.5.diğer sebzeler	85 015	4 902	5.76
3.Meyveler toplam üretim	13 075 575	941 566	7.20
3.1.yumuşak çekirdekli ler	2 717 900	63 461	2.33
3.2.taş çekirdekli ler	2 925 400	132 618	4.53
3.3.turunçgiller	1 819 790	503 622	27.67
3.4.sert kabuklu lar	729 000	5 394	0.73
3.5.üzümsü meyveler	4 283 485	236 471	5.52
3.6.çay	600 000	0	0.00
Kaynak: Ekonomik ve Sosyal Göstergeler, İçel, DİE, s:191-193.			

Mersin'in Türkiye bitkisel üretimindeki payı ise zıt bir istikamette olmak üzere en fazla katkıyı meyve üretimine yüzde 7.20 ile yapmaktadır. Mersin ikinci en büyük katkıyı Türkiye sebze üretimine yüzde 4.67 ile yapmaktadır. Bu veriler Mersin'in 1996 yılında da Türkiye'nin meyve ve sebze üretim merkezi olma yolunda olduğunu göstermektedir. Tarla ürünlerindeki payı ise Mersin'in 1996 yılında yüzde 1.17 olarak gerçekleşmiştir. Bu grup içerisinde görece ağırlığa sahip olan tahıllara (1.90) göre endüstriyel bitkiler (0.10) içinde Mersin'in payının önemsiz olduğu gözlenmektedir. Son olarak Türkiye bitkisel üretim toplamı içinde Mersin'in payı 1996'da yüzde 2.85 iken, ilerleyen yıllarda 2008 yılına kadar (yüzde 3.58) artış göstermekte iken, daha sonraki dönemde azalarak 2013 yılında yüzde 2.97'ye inmiştir.

Tablo 5: Türkiye ve Mersin'in 2000-2012 Yılları Arasındaki Bitkisel Üretimi, Ton = 1000kg.

	2000 yılı üretim ton			2004 yılı üretim ton		
	Türkiye	Mersin	Mersin'in % payı	Türkiye	Mersin	Mersin'in % payı
Bitkisel üretim genel toplam	105 347 780	3 233 097	3.06	109 948 379	3 285 903	2.98
1.Tahıllar ve diğer bitkisel ürünler toplamı	66 482 240	707 400	1.06	70 475 367	693 224	0.98
1.1.parfümeri, eczacılık; şekerpancarı ve yem bitkileri tohumları	150 497	8	0.00	153 290	-	0.00
1.2.patates, kuru baklagil, yenilebilir kök ve yumrular	6 552 937	24 314	0.37	6 253 860	24 828	0.39
1.3.saman ve ot	5 374 160	14 674	0.27	12 825 151	78 521	0.61
1.4.tahıllar	32 248 694	652 211	2.02	34 153 910	563 870	1.65
1.5.yağlı tohumlar	2 253 448	13 870	0.61	2 501 419	21 415	0.85
1.6.şeker imalatında kullanılan bitkiler	18 821 033	-	0.00	13 517 241	-	0.00
2.Sebzelerin toplam üretimi	24 638 162	1 321 204	5.36	25 339 562	1 204 202	4.75
2.1.Kök ve yumru sebzeler	3 242 000	46 359	1.42	3 282 000	52 165	1.58
2.2.Meyvesi için yetiştirilen sebzeler	19 943 500	1 214 966	6.09	20 535 500	1 077 161	5.24
2.3.Diğer sebzeler (başka yerde sınıflandırılmamış)	1 452 662	59 879	4.12	1 522 062	74 876	4.91
3.Meyvelerin toplam üretimi	14 227 378	1 204 493	8.46	14 133 450	1 388 477	9.82
3.1.üzüm	3 600 000	175 186	4.86	3 500 000	212 329	6.06
3.2.muz,incir,avakado ve kivi	305 700	44 574	14.58	409 400	88 769	21.68
3.3.taş çekirdekli, yumuşak çekirdekli, diğer meyveler	4 735 200	266 861	5.63	4 156 550	316 204	7.60
3.4.zeytin ve diğer sert	2 558 000	83 558	3.26	2 192 000	76 519	3.49

kabuklular						
3.5.baharat bitkileri (işlenmemiş)	48 240	-	0.00	63 000	1	0.00
Kaynak: 1) TÜİK, Bölgesel Göstergeler Adana Mersin TR62 2008, 2) TÜİK, Bölgesel Göstergeler Adana Mersin TR62 2011, 3) TÜİK, Seçilmiş Göstergelerle Mersin 2013						

Tablo 5 ise 2000-2012 yıllarını kapsamaktadır. Bu dönemi kapsayan 12 yıl içerisinde Mersin’in Türkiye toplamı ve alt gruplarındaki payının ne yönde değiştiği irdelenmeye çalışılacaktır. Türkiye toplam bitkisel üretimine bakıldığında 4 yıllık dönemler içerisinde 2000’den 2004’e yılda ortalama yüzde 1, 2004’den 2008’e yüzde 2, 2008’den 2012’ye en fazla yıllık yüzde 3 civarında büyüdüğü söylenebilir. Bu bitkisel üretim artış oranlarından, nüfus artış hızının düşülmesi durumunda, önemli bir refah artışının elde kalmayacağı söylenebilir. Yani Türkiye genelinde toplamda üretim verimliliği sorunun mevcut olduğu söylenebilir. Türkiye toplam bitkisel üretiminde Mersin’in payına bakıldığında 2000’de yüzde 3.06’ya çıktığı, 2004’de 2.98, 2008’de tekrar 3.58’e çıktığı, 2012’de 3.03 ve son olarak 2013’de tekrar 2.97 olarak gerçekleştiği görülmektedir. Sonuçta Türkiye toplamı içinde 1996-2013 yılları arasında Mersin’in payının tonaj olarak yüzde 3 olarak gerçekleştiğini söylemek mümkündür.

Tablo 5’in devamı: Türkiye ve Mersin’in 2000-2012 yılları arasındaki bitkisel üretimi, ton = 1000kg.						
	2008 yılı üretim ton			2012 yılı üretim ton		
Bitkisel üretim genel toplam	118 382 826	4 240 988	3.58	140 060 970	4 248 199	3.03
1.Tahıllar ve diğer bitkisel ürünler toplamı	74 382 684	761 950	1.02	92 921 409	775 504	0.83
1.1.parfümeri, eczacılık; şekerpancarı ve yem bitkileri tohumları	120 474	30	0.00	123 970	20	0.00
1.2.patates, kuru baklagil, yenilebilir kök ve yumrular	5 080 662	26 362	0.51	6 013 514	42 863	0.71
1.3.saman ve ot, yem bitkileri	21 327 678	173 647	0.81	34 416 503	194 632	0.56
1.4.tahıllar	29 287 281	527 913	1.80	33 377 430	491 825	1.47
1.5.yağlı tohumlar	2 311 432	26 929	1.16	3 138 361	39 583	1.26
1.6.şeker imalatında kullanılan bitkiler	15 488 332	--	0.00	--	--	--
1.7.tekstilde kullanılan ham bitki				858 406	6 581	0.76
2.Sebzelerin toplam üretimi	27 218 319	1 642 843	6.03	27 820 207	1 703 049	6.12
2.1.Kök ve yumru sebzeler	3 312 533	95 258	2.87	3 108 193	66 942	2.15

2.2.Meyvesi için yetiştirilen sebzeler	22 249 469	1 427 192	6.41	23 004 689	1 557 085	6.76
2.3.Diğer sebzeler (başka yerde sınıflandırılmamış)	1 656 317	120 393	7.26	1 707 325	79 022	4.62
3.Meyvelerin toplam üretimi	16 781 823	1 836 195	10.94	19 319 354	1 769 646	9.15
3.1.turunçgiller				3 475 024	825 279	23.74
3.2.üzüm	3 918 442	240 333	6.13	4 234 305	236 473	5.58
3.3.muz,incir,avakado ve kivi	426 670	158 616	37.17	521 439	159 090	30.50
3.4.taş çekirdekli, yumuşak çekirdekli, diğer meyveler	5 557 745	425 393	7.65	6 660 362	411 010	6.17
3.5.zeytin ve diğer sert kabuklular	2 664 218	100 850	3.78	2 971 354	137 794	4.63
3.6.baharat bitkileri (işlenmemiş)	87 555	--	0.00			
Kaynak: 1) TÜİK, Bölgesel Göstergeler Adana Mersin TR62 2008, 2) TÜİK, Bölgesel Göstergeler Adana Mersin TR62 2011, 3) TÜİK, Seçilmiş Göstergelerle Mersin 2013						

Alt kategorilere bakıldığında Mersin'in tahıl ve diğer bitkisel üretim içindeki payı 1996 yılında 1.17 ile başlayarak, sırasıyla 2000'de 1.06, 2004'de 0.98, 2008'de 1.02, 2012'de 0.83 ve son olarak 2013 yılında 0.80 olarak gerçekleştiği görülmektedir. Dolayısıyla Mersin tarımında tarlalardan elde edilen tahıllar ve diğer bitkisel ürünleri genelde bir terk ediş tercihi olduğunu söylemek mümkündür. İkinci alt kategori olan sebze üretiminde Mersin'in payına bakıldığında sırasıyla 4.67, 5.36, 4.75, 6.03, 6.12 ve son olarak 2013'de 6.16 olarak gerçekleştiği görülmektedir. Tarlalardan elde edilen tahıllar ve diğer bitkisel üretimin aksine sebze üretiminde Mersin'in payının yükseldiği görülmektedir. Üçüncü alt kategori olan meyveler grubuna bakıldığında ise 1996 yılında Mersin'in Türkiye genelindeki payı yüzde 7.20 ile başlamış ve 2000, 2004, 2008, 2012 ve 2013 yıllarında sırasıyla 8.46, 9.82, 10.94, 9.15 ve 9.77 olarak gerçekleşmiştir. Sebze grubunda olduğu gibi meyve grubunda da Mersin'in payında artış görülmekle beraber 2012 ve 2013 yıllarında duraksama gözlenmektedir. Sonuçta Mersin'in sebze ve meyvedeki üretim üssü olma politikasının çok net olduğu söylenebilir.

Tablo 6: 2013 Yılı Bitkisel Üretim, Ton = 1000kg.

2013 yılı üretim ton	Türkiye	Mersin	Mersin’in % payı
Bitkisel üretim genel toplam	150 286 919	4 476 261	2.97
1.Tahıllar ve diğer bitkisel ürünler toplamı	102 419 445	824 565	0.80
1.1.parfümeri, eczacılık; şekerpancarı ve yem bitkileri tohumları	150 263	20	0.00
1.2.patates, kuru baklagil, yenilebilir kök ve yumrular	5 103 865	43 835	0.85
1.3.saman ve ot, yem bitkileri	38 912 277	143 984	0.37
1.4.tahıllar	37 489 268	582 135	1.55
1.5.yağlı tohumlar	3 312 965	48 948	1.47
1.6.tekstilde kullanılan ham bitkiler	877 501	5 643	0.64
2.Sebzelerin toplam üretimi	28 448 218	1 753 831	6.16
2.1.Kök ve yumru sebzeler	3 187 276	80 093	2.51
2.2.Meyvesi için yetiştirilen sebzeler	23 514 578	1 573 886	6.69
2.3.Diğer sebzeler (başka yerde sınıflandırılmamış)	1 746 364	99 852	5.71
3.Meyvelerin toplam üretimi	19 419 256	1 897 865	9.77
3.1.turunçgiller	3 681 158	835 514	22.69
3.2.üzüm	4 011 409	263 226	6.56
3.3.muz,incir,avakado ve kivi	557 620	167 306	30.00
3.4.taş çekirdekli, yumuşak çekirdekli, diğer meyveler	7 076 599	479 525	6.77
3.5.zeytin ve diğer sert kabuklular	2 668 609	152 294	5.70
Kaynak: TÜİK, Seçilmiş Göstergelerle Mersin 2013			

Tablo 6’nın genel olarak yorumu yukarıda yapılmıştır. Tablo 6’ya bakıldığında bazı meyvelerde Mersin’in açık ara önde olduğu görülmektedir. Örneğin turunçgillerin yüzde 22.7’si ve muz, incir, avakado ve kivi üretiminin ise yüzde 30’u Mersin’de gerçekleştirilmektedir.

Tablo 5 ve 6’nın yer aldığı Bölgesel Göstergeler (Adana, Mersin) çalışmalarına 2013 yılından sonra TÜİK son verdiği için 2014-2018 yıllarının değerlendirmesi farklı veri setleriyle yapılacaktır. 2014 ve 2018 yılları arasında Mersin’de bitkisel üretimde hangi ürünlerin hangi seviyelerde üretildiğini görmek için ilk etapta Tablo 7’de görülen örtü altı sebze ve meyve üretim seviyeleri irdelenecektir.

6. TÜRKİYE VE MERSİN'DE ÖRTÜALTI SEBZE VE MEYVE ÜRETİMİ

Örtü altı üretim son yıllarda giderek önem kazanmış, tarımda verimliliği ciddi seviyelerde artıran bir yöntem olarak öne çıkmaktadır. Çalışmanın başlarında değinildiği gibi çiftçiler bir yandan açık tarla üretiminden vazgeçerken, bir yandan da özellikle küçük çiftçilerin örtü altı üretim yöntemlerini benimsedikleri görülmektedir. Bu yöntemle birim alanda daha yüksek verim elde ederken, ekonomik olarak daha güçlü bir pozisyona kavuşabilmektedirler. Aşağıdaki Tablo 7'de Türkiye ve Mersin'in belli bitkisel ürünlerde 1995-2018 yılları arasındaki örtü altı üretim miktarları verilmektedir.

Tablo 7: Türkiye'de Örtü Altı Sebze ve Meyve Üretimi, Ton

	1995			2000			2005			2010		
	Türkiye	Mersin	%	Türkiye	Mersin	%	Türkiye	Mersin	%	Türkiye	Mersin	%
Toplam	2 354 689	371 204	15.76	3 732 089	797 067	21.35	4 465 343	747 480	16.73	5 750 466	876 325	15.23
Biber	125 198	52 746	42.13	335 504	176 199	52.51	251 731	113 082	44.92	396 023	140 530	35.48
Çilek	--	--	--	19 656	5 212	26.51	92 539	47 938	51.80	122 316	60 624	49.56
Domates	873 878	144 915	16.58	1 375 103	191 306	13.91	2 023 888	247 388	12.22	2 852 863	218 664	7.66
Fasulye taze	12 413	655	5.27	40 435	3 825	9.45	25 438	1 751	6.88	32 702	2 364	7.22
Hıyar	557 197	64 811	11.63	1 043 706	255 515	24.48	919 856	93 927	10.21	987 712	119 621	12.11
Kabak	108 893	25 924	23.80	80 720	38 009	47.08	87 609	20 838	23.78	123 454	49 460	40.06
Karpuz	498 907	52 925	10.60	485 381	51 493	10.60	605 447	91 498	15.11	693 807	86 376	12.44
Kavun	44 273	1 668	3.76	91 753	384	0.41	56 783	495	0.87	111 314	6 675	5.99
Marul	9 088	--	--	37 451	--	--	48 130	8	0.00	48 038	11	0.00
Muz	--	--	--	35 375	35 275	99.71	101 279	88 755	87.63	149 233	137 230	91.95
Patlıcan	121 807	25 530	20.95	183 523	39 507	21.52	247 224	41 428	16.75	221 856	53 867	24.28
Diğer	3 035	2 030	66.88	3 482	342	9.82	5 419	372	6.86	11 148	903	8.10
	2015			2016			2017			2018		
	Türkiye	Mersin	%	Türkiye	Mersin	%	Türkiye	Mersin	%	Türkiye	Mersin	%
Toplam	6 715 067	1 223 858	18.22	7 165 241	1 322 917	18.46	7 862 738	1 532 391	19.48	8 071 026	1 591 653	19.72
Biber	548 660	202 696	36.94	601 382	216 692	36.03	704 293	215 188	30.55	689 169	218 188	31.65
Çilek	166 321	74 629	44.87	168 191	74 878	44.51	155 059	62 514	40.31	180 378	87 379	48.44
Domates	3 394 447	341 432	10.05	3 614 472	344 441	9.52	3 829 831	404 555	10.56	3 888 555	394 268	10.13
Fasulye taze	39 049	2 017	5.16	45 879	3 212	7.00	47 936	3 600	7.51	57 421	3 598	6.26
Hıyar	1 080 213	173 892	16.09	1 077 783	185 135	17.17	1 121 625	213 865	19.06	1 134 182	214 993	18.95
Kabak	121 250	34 781	28.68	143 150	53 612	37.45	219 304	126 046	57.47	242 218	153 751	63.47
Karpuz	679 375	127 790	18.80	701 532	120 050	17.11	791 277	122 910	15.53	871 845	125 547	14.40
Kavun	145 347	10 600	7.29	165 386	8 500	5.13	185 762	10 000	5.38	178 008	10 025	5.63
Marul	68 947	1 100	1.59	82 780	1 100	1.32	115 303	1 260	1.09	112 126	1 400	1.24
Muz	200 244	178 157	88.96	252 149	214 452	85.04	321 815	250 728	77.91	353 227	267 486	75.72
Patlıcan	250 311	74 290	29.67	291 314	98 306	33.74	344 620	119 005	34.53	332 742	113 156	34.00
Diğer	20 903	2 474	11.83	21 223	2 539	11.96	25 913	2720	10.40	31 155	1 862	5.97

Kaynak: www.tuik.gov.tr/bölgesel_istatistikler/ değişkenler/tarım/Erişim, 10 Eylül 2019.

Tablo 7’de Türkiye ve Mersin’in örtü altı sebze ve meyve üretim seviyeleri ton cinsinden verilmektedir. Söz konusu tabloda ayrıca Mersin’in herhangi bir tarımsal üründeki yüzde payına da yer verilmektedir. Tablonun irdelenmesinden görüleceği gibi 1995 yılında örtü altında toplamda Türkiye’de 2.3 milyon ton sebze ve meyve üretilirken, bunun yüzde 15.76’sının Mersin’de üretildiği görülmektedir. Toplam 23 yıllık süre sonunda 2018’de Türkiye örtü altı sebze ve meyve üretiminin 8 milyon tona çıktığı görülmektedir. Toplamda yüzde 342 düzeyindeki artış, yıllık ortalama yaklaşık yüzde 15 civarında bir yükselme olduğu anlamına gelmektedir. Bu oran normal bitkisel üretimin yıllık artış oranlarının çok üzerindedir.

Mersin’in örtü altı bitkisel üretiminin Türkiye içindeki yerine bakıldığında giderek yükseldiği görülmektedir. 1995 yılında toplam içindeki payı yüzde 15.76’dan, 2018’e gelindiğinde yüzde 19.72’ye çıktığı görülmektedir. Daha önce Tablo 3’de bahsedildiği gibi Mersin’in örtü altı üretim kapasitesinin Türkiye içindeki payının yüzde 15’den 25’e çıktığı belirtilmişti. Tablo 7’den görüldüğü gibi örtü altı toplam sebze ve meyve üretimi içindeki payının 15’den 20’ye çıktığı görülmektedir. Aradaki yüzde 5’lik farkın fiziki kapasiteye dönüştüğü ancak üretime dönüşmediği anlamına gelmektedir.

Üretilen ürünler içerisinde Mersin’in payının yüksekliği açısından bakıldığında, beklendiği gibi 2018 yılı itibariyle yüzde 75’lik payla muz üretimi (267 486 ton) gelmektedir. Ardından kabak 153 bin tonla yüzde 63.4 paya sahiptir. Daha sonra çilekte yüzde 48’lik payla 87 379 ton üretim gerçekleştirilmektedir. Ardından patlıcan ve biberin Türkiye içindeki paylarının sırasıyla 34 ve 31.6 olduğu görülmektedir.

6.1. Sebze ve Meyve Üretiminde Örtü Altı Üretimin Payı (*)

Bu aşamada son olarak toplam sebze ve meyve üretimi içinde örtü altındaki üretiminin payının ne olduğu ve bu oranın son yıllarda nasıl değiştiğini irdelemek yararlı olabilir. TÜİK bütün sebze ve meyve ürünleri olmasa da önemli bulunan ürünlerin toplam üretimini bazı tablolarda 1988’den, bazılarında 2005’den itibaren vermektedir. Ancak

toplam sebze ve meyve üretimi içinde örtü altında gerçekleştirilen sebze ve meyve üretiminin oranının ne olduğu ve bu oranın nasıl değiştiğini araştırmak çok yararlı olmayabilir. Buna karşın belli bir ürün içerisinde örtü altı üretim miktarının nasıl değiştiğini görmek daha anlamlı olabilir. Örneğin domates, biber, hıyar, kabak, karpuz ve patlıcanın açık ortam ve örtü altı üretimlerinin ne seviyelerde gerçekleştiğini görmek tarım politikalarımız açısından önemli görülebilir.

TÜİK verilerine göre 2018 yılı itibariyle tüm Türkiye’de toplam domates üretimi 12 150 000 ton olarak gerçekleştirilmiş olup, bunun içinde örtü altı üretim olan 3.9 milyon ton üretim de dahil edilmiştir. Bir başka ifadeyle 2018’de toplam domatesin yüzde 32’si (yaklaşık 1/3) örtü altında üretilmiştir. Biber üretiminde 4 farklı tür bulunduğu için göz ardı etmek uygun olabilir. Hıyar toplam üretimi ise 2018’de 1.85 milyon ton olarak gerçekleşmiş olup, bunun içinde örtü altı üretim ise 1.14 milyon ton olmuştur. Bu durumda hıyarda toplam üretimin yüzde 61.3’ü örtü altı üretim olarak gerçekleştirilmiştir. Patlıcanda ise 2018’de toplam üretim 836 284 ton, örtü altı üretim 332 742 tondur. Bu durumda toplam üretimin yüzde 39.8’inin (yaklaşık 40’ı) örtü altında üretildiği görülmektedir. Kabak üretiminde ise toplam 474 527 ton iken, örtü altı üretim 242 218 tondur. Bu durumda örtü altı üretimin payı yüzde 51 olarak gerçekleşmektedir. Son olarak 2018’de 4 031 174 ton toplam karpuz üretiminin 871 845 tonu seralarda üretilmiştir. Yani yüzde 21.6’sı (yaklaşık 1/5) örtü altında üretilmiştir. Sonuç olarak örtü altı üretimin, çilek ve muz gibi ürünlerde toplamın büyük bir kısmının gerçekleştiği ürünlerden, hıyar ve domates gibi çok tüketilen geleneksel ürünlerde bile sırasıyla 2/3 (hıyar) ve 1/3’ünün (domates) örtü altında üretildiği bir ekonomik sisteme girildiği görülmektedir. Buradan hareketle, üretime ilişkin örtü altı verimlilikle ilgili teknik kapasitenin, diğer ürünleri kapsamayı ihtimalinin de söz konusu olduğu söylenebilir.

(*) *Bu bölümde kullanılan veriler için: www.tuik.gov.tr/konularina/ tarım/bitkisel üretim / tablo dinamik sorgulama/ bitkisel üretim istatistikleri kullanılmıştır.*

7. TARTIŞMA ve SONUÇ

Bu çalışmada genelde Türkiye’de, özelde Mersin’de son 30 yılda tarımsal arazilerde gözle görülür bir kaybın yaşandığı görülmektedir. Bu kaybın tahıl ve diğer bitkisel üretimin yapıldığı tarlalarda daha büyük olduğu gözlenmektedir. Hem tarım arazilerindeki hem de bu arazilerdeki bitkisel üretimleri kısmen artan örtü altı üretim tesislerinin telafi ettiği, bu makalenin ilgili bölümlerinde veri analizi yoluyla açıklanmaktadır. Örtü altı üretim tesislerinde çoğunlukla belli türde sebze ve meyvenin üretildiği gözlenmektedir. Dolayısıyla üretim artarken, ürün çeşitliliğinde ise azalma gerçeğiyle karşılaşılmaktadır.

Sonuçta Türkiye genelinde tarımsal arazinin korunması ve yönetimi için daha detaylı ve entegre planlama çalışmalarına ve tarımsal (veya kırsal kalkınma) alan yönetim politikalarına ihtiyaç bulunmaktadır. Böyle bir çalışmanın sonucunda toprağa ve bulunduğu coğrafyaya ilişkin potansiyelin korunarak kullanılması (sürdürülebilir kalkınma) temel öncelik olmalıdır. Bu konuda başarılı olmuş kimi Avrupa (İtalya, Fransa, Almanya gibi) ülkelerinin tecrübelerini göz ardı etmemek gereklidir.

KAYNAKÇA

- Bayar, R. (2018). “Arazi Kullanımı Açısından Türkiye’de Tarım Alanlarının Değişimi”, *Coğrafi Bilimler Dergisi*, CBD 16 (2), 187-200.
- DİE, (1998). *Ekonomik ve Sosyal Göstergeler*, İçel. (DİE : Devlet İstatistik Enstitüsü).
- Sözcü Gazetesi, 8 Eylül 2019, www.sozcu.com.tr.
- Tarım Özel İhtisas Komisyonu, Kalkınma Bakanlığı, (2014). “Tarım Arazilerinin Sürdürülebilir Kullanımı Çalışma Grubu Raporu, Onuncu Kalkınma Planı 2014-2018.
- TÜİK, Bölgesel Göstergeler Adana Mersin TR62 2008, 2) TÜİK, Bölgesel Göstergeler Adana Mersin TR62 2011, 3) TÜİK, Seçilmiş Göstergelerle Mersin 2013
- www.tuik.gov.tr, istatistik göstergeler, bölgesel istatistikler, değişkenler, tarım, alan kullanımı, erişim 18 Haziran 2019
- [www.tuik.gov.tr/bölgesel-istatistikler/ değişkenler/tarım](http://www.tuik.gov.tr/bölgesel-istatistikler/değişkenler/tarım)/Erişim, 10 Eylül 2019.
- www.tuik.gov.tr/konularina/ tarım/bitkisel üretim / tablo dinamik sorgulama/ bitkisel üretim istatistikler.

Yaşar, C.G. (2014). “Agriculture and Urban Growth: Urban-Rural Encounter on the Edge of Major Metropolitan Cities of Turkey” International Conference on Capacity Building for Rural Development, Ramallah, West Bank, Palestine.